

HOOFSTUK 6

DIE NALATENSKAP EN KRITIEK

6.1 Inleiding

Die *Prolegomena* word as die grootste en invloedrykste werk van Wellhausen beskou. Met die voltooiing hiervan sak die gordyn op 'n hoogtepunt in die nalatenskap van Julius Wellhausen. Daar is gesien hoedat Wellhausen sy teorie ontwikkel het en op watter wyse hy die teks van die Pentateug, met spesifieke verwysing na Genesis, benader het. In sy *Composition* is daarop gewys hoe hy deur noukeurige leeswerk die raakpunte in die teks geïdentifiseer en gegroepeer het. Die tekste wat as afkomstig van dieselfde bron beskou is, is vervolgens saamgegroepeer (vgl. die opsomming van sy bronne-afbakening in Addendum B). Die redes waarom bepaalde bronne as afkomstig van ander bronne deur hom aangedui word, is noukeurig gemotiveer.

Nadat die bronne waaruit die Pentateug saamgestel is geïdentifiseer is, kon Wellhausen na die volgende doelwit beweeg. 'n Geskiedenis van Israel word geskryf na aanleiding van die inligting in die bronne asook hulle bepaalde ontstaansdatum. Hierna volg die *Prolegomena* wat die inleiding of voorwoord tot sy *Geschichte Israels* word. Alhoewel Wellhausen die *Prolegomena* na sy geskiedenis van Israel geskryf het, het hy tot die besef gekom dat dit eintlik verhelderend is ten opsigte van sy *Geschichte Israels*. Na 'n redaksie in 1883 verskyn die *Prolegomena* telkens saam met die *Geschichte Israels* onder die titel *Prolegomena zur Geschichte Israels* (Smend 2007:96). In 1885 word dit in Engels vertaal deur J. S. Black en A. Menzies met 'n voorwoord deur W. Robertson Smith⁹.

⁹ Die uitgawe wat hier gebruik was, is die 2004 engelse vertaling: *Prolegomena to the history of Israel. Translated by J.S. Black and A. Menzies with preface by W. Robertson Smith en uitgegee deur Kessinger Publishing:Montana.*

Aan die einde van enige toneelstuk verskyn daar gewoonlik resensies wat die resesent se ervaring van die drama verwoord – soms is die kommentaar negatief, soms oorwegend positief. Met Wellhausen se werk was dit ook die geval. Dit het geweldige reaksie ontlok, veral ten opsigte van die *Prolegomena*. Die kommentaar het gewissel tussen uiters negatief tot baie positief. Advies oor die manier waarop Wellhausen sy sienings en werk kon verbeter, was deel van die kritiese bespreking daarvan.

In hierdie laaste hoofstuk word daar gefokus op die reaksie op Wellhausen se werk in die jare na die *Prolegomena* en ook na sy dood. Daar sal gekyk word na die aard van die kritiek, die persone wat hulself ten doel gestel het om sy bronneteorie uit te brei asook na die persone wat dit verwerp het. Laastens sal daar 'n kort bespreking wees oor die huidige stand van die bronnekritiek en of die teorie nog enige rol speel in die huidige navorsing oor die ontstaan van die Pentateug.

6.2 Die Nalatenskap van Wellhausen

Dit het Wellhausen tien jaar geneem om sy *Prolegomena* te voltooi en die reaksie hierop was oorweldigend (Smend 2007:98). Die teologiese wêreld was in rep en roer en die konserwatiewe Ou Testamentici het met woede op hierdie werk gereageer. Persone soos August Dillmann en Franz Delitzsch was van sy felste kritici; Wellhausen word gebrandmerk as 'n ketter en 'n vyand van die geloof. Hy word daarvan beskuldig dat hy Hegelians is aangesien hy in die *Prolegomena* veral erkenning gee aan die insigte van Wilhelm Vatke - Vatke was by uitstek 'n navolger van Hegel. Hierdie was egter 'n onredelike beskuldiging omdat dit juis Vatke se voorkeur vir die filosofie van Hegel was, wat Wellhausen nie oorgeneem het nie (Smend 182:14). Barton (2007:172) stem ook nie met hierdie beskuldiging saam nie en sê dat Perlitt voldoende bewys het in sy *Vatke und Wellhausen* dat dit nie die geval is nie (vgl. ook Childs 1982:86). Hyself beskryf dit as volg: *To suggest that Wellhausen's thinking in the 1870's was Hegelian is thus a hopeless anachronism* (Barton 2007:172).

Verdere negatiewe kritiek teenoor Wellhausen was dat sy *Prolegomena* anti-Semitiese elemente bevat en dat die Jode hierin in 'n slegte lig gestel word. In 'n toespraak met die titel *Higher Criticism – Higher Anti-Semitism* op 26 Maart 1903, beskuldig Solomon Schechter vir Wellhausen daarvan dat, *Wellhausen's Prolegomena and History are teeming with apercus full of venom against Judaism*. Solomon beweer ook dat die Duitse regering se toekenning vir Wellhausen se werk 'n verdere bewys van sy anti-Semitiese sentimente is (Silberman 1982:75). Volgens Weinfeld (2004:3-15) is dit juis Wellhausen se vooroordele teen die Jode wat aanleiding gee tot die bevooroordeelende wyse waarop die Priestergeskrif benader word. Hy maak die volgende opmerking: *However, we are not concerned here with defending Jewish belief, but rather with revealing the distorted nature of Wellhausen's claims concerning it, claims which led to his prejudiced view of P* (2004:14). Hierdie beskuldigings teen Wellhausen is ongegrond; sy anti-Joodse uitsprake behoort in dieselfde lig beskou te word as Paulus se uitsprake teen Judaïsme in die Nuwe Testament.

Ten spyte van al die negatiewe kommentaar teenoor die *Prolegomena* vanuit konserwatiewe geleedere, het die studente na Wellhausen se lesings gestroom. Die *Prolegomena* kry ook groot aftrek by boekwinkels alhoewel die uitgewers aanvanklik skepties was oor die wysheid daarvan om dit te druk. Wellhausen se invloed was egter nie net beperk tot Duitsland nie. Deur sy *Prolegomena* ontmoet hy twee buitelanders met wie hy lewenslange vriendskappe gesmee het: die Nederlander Abraham Kuenen en die Skot William Robertson Smith (vgl. ook Childs 1982:83-88; Anderson 1975:ix-xix; Smend 1982:2-3 vir die invloed wat Wellhausen in Engeland uitgeoefen het). Laasgenoemde het 'n groot rol gespeel het in die vertaling van die *Prolegomena* vanuit Duits na Engels. Smith skryf dan ook die voorwoord tot die Engelse vertaling van die *Prolegomena*.

Wellhausen bedank by Göttingen. Hy word in 1882 aangestel as mede-professor in die filosofiese fakulteit van Halle en doseer daar tot 1885. In 1885 aanvaar hy die uitnodiging om 'n leerpos aan die Universiteit van Marburg in Semitiese tale te beklee.

Paul de Lagarde, Ewald se opvolger by die Universiteit van Göttingen, sterf aan die einde van 1891. Die universiteit wou 'n akademikus aanstel met die statuur van Eichhorn en Ewald; Wellhausen word vervolgens genader om die pos te beklee. Aanvanklik wys hy dit van die hand, maar weens die druk op hom uitgeoefen deur die Pruisiese minister van Onderwys asook kollegas by Göttingen, besluit hy om die pos te aanvaar. Aan die einde van 1892 begin Wellhausen met sy werk aan die Universiteit van Göttingen en doseer daar vir 'n verdere twintig jaar. Sy laaste groot Ou-Testamentiese werk, *Israelitische und jüdische Geschichte*, verskyn in 1894 (Smend 2007:89-99).

Hierna verskuif sy fokus na die Arabiese wêreld en in 1902 besluit hy om sy aandag aan die evangelies van die Nuwe Testament te spandeer (Cooke 1916:249-257). Volgens Smend (2007:101) was Wellhausen se studies oor Judaïsme as die historiese fondament van die Christendom, die rede vir sy nuutgevonde belangstelling in die Nuwe Testament. Hy skryf kommentare oor al vier die evangelies. Sy werk op die Nuwe Testament het egter nie naastenby soveel belangstelling ontlok as sy Ou-Testamentiese studies nie.

6.2.1 Die bydrae van Wellhausen tot die studie van die Ou Testament

Wellhausen se belangrikste bydrae tot studies oor die Ou Testament is sy daarstelling van die klassieke bronneteorie. Hierdie bronneteorie was vir baie jare die fondasie waarop ander teoloë hul navorsing onderneem het. Die invloed van die bronneteorie het eers begin taan met kritiek van persone soos Rolf Rendtorff, 'n leerling van Gerhard von Rad. Die bydrae van Wellhausen se drie groot werke (*Die Composition des Hexateuchs* van 1878, *Geschichte Israels* van 1881 wat in *Encyclopaedia Britannica* gepubliseer is en *Prolegomena zur Geschichte Israels* van 1883) kan as volg opgesom word:

- i Wellhausen was nie die persoon wat die bronne geïdentifiseer het nie; daardie persone asook die bydrae wat hulle gemaak het, is reeds in hoofstuk een breedvoerig bespreek.

Die vraag kan met reg gevra word, maar waarom het Wellhausen die persoon geword wat die deurslag gegee het en wat die beroemdheid verwerf het. Die rede vir die erkenning wat Wellhausen ontvang het, is in die woorde van Smend: *The decisive element must be that Wellhausen had a total view* (1982:13). Anders as sy voorlopers, het Wellhausen die groter raamwerk gesien en kon hy dit verwoord. Gooder (2000:12) beskryf Wellhausen se uniekheid met die volgende stelling: *The significance of Wellhausen's theory lay not in his enumeration of four sources, since that had been done before, but in the order he proposed for their composition*. Wellhausen het meesterlik daarin geslaag om hierdie bronne en hulle volgorde in die teks van die Pentateug duidelik aan te dui asook die Pentateug in hierdie bronne te verdeel. In hoofstuk een van sy *Composition* is die wyse waarop Wellhausen hierdie breuke in die teks geïdentifiseer het, bespreek. Met behulp van die literêre kritiek is daar gewys waarom sekere teksgedeeltes bymekaar hoort en waar breuke in die tekste waargeneem kan word.

- ii Deur die bronne bymekaar te groepeer, kon hy hulle met mekaar vergelyk. Die vergelykingsproses stel hom in staat om teenstrydighede, sowel as parallelle en herhalende verhale, te identifiseer. Hierdie probleme het hy met behulp van die bronneteorie probeer oorkom (Deist 1984:45). Hierdie bronne het sy verwysings geword wat hy gebruik het om 'n geskiedenis van Israel te skryf.
- iii Deurdat hy die bronne gegroepeer het, kon hy ook met sekerheid die bronne dateer. In sy *Prolegomena* het hy 'n noukeurige argument gekonstrueer waarmee hy aan die voorstanders van 'n vroeë datering van die Priestergeskrif bewys het dat hulle verkeerd was. Hy het hulle teorieë omgekeer en met teksverwysings aangetoon waarom dit nie korrek kon wees nie. Nadat al drie sy boeke (*Die Composition des Hexateuchs; Geschichte Israels 1; Prolegomena zur Geschichte Israels*) bestudeer is, word die bronne met hulle kenmerke ter wille van 'n geheelbeeld, net weer hier herhaal (vgl. ook Rofé 1999:65-67, W.H. Schmidt 1982: 50-51; Weidmann 1968:20-21).

Die Jahwis

Die hoofkenmerk van hierdie bron is die gebruik van die Godsnaam Jahwe. Dit kan rondom die jaar 950 v.C. gedateer word en word as die oudste bron beskou. Dit het ontstaan in Jerusalem gedurende die koningskappe van Dawid en Salomo. Uit die Jahwis is dit duidelik dat daar nog geen gesentraliseerde godsdiens was nie; die koning was in beheer van die land en die tempel. Die priesters se invloed was beperk en daar was baie vryheid met betrekking tot die uitdrukking van die godsdiens. Offers en feeste is gereeld gehou en het binne stam- en familieverband plaasgevind. Hierdie feeste het hoofsaaklik gesentreer rondom landbou-aktiwiteite. Dit is moeilik om die bron as 'n eenheid saam te vat, aangesien dit met die Elohis in 'n eerste redaksiefase vermeng is. Die bron kan dus nie as 'n eenheid hanteer word nie.

Die Elohis:

Die Godsnaam Elohim word deur die Elohis gebruik. Dit het ontstaan in die Noordryk na die skeuring van die Ryk in 750 v.C. As bewys vir sy datering, gebruik Wellhausen die Elohis se beklemtoning van Israel se aanbiddingsplekke by Bet-el en Samaria. Die Elohis verwys nie na Jerusalem as 'n aanbiddingsplek nie en poog geensins om dit te legitimeer nie. Die Elohis word onderskei van die Priestergeskrif deur die tipies verhalende styl asook die waarneming dat daar nog geen teken van die sentralisering van die godsdiens is nie. Soos in die geval van die Jahwis kan die Elohis ook nie as 'n eenheid geles word nie.

Die Jehowis:

Die Jehowis is 'n vermenging van die bronne van die Jahwis en die Elohis. Volgens Wellhausen (2004:19) het hierdie bron ontstaan in die tydperk van die Assiriese Ryk en kan dus rondom 700 v.C. gedateer word. In hierdie tyd is die inwoners van die Noordryk in ballingskap weggevoer en het die Ryk van Israel tot 'n einde gekom.

Die twee bronne is deur 'n derde redakteur met mekaar verbind om een bron te vorm. Soos met die vorige twee bronne, is daar geen teken van 'n sentralisering van godsdiens nie.

Deuteronomium:

Die ontstaan van Deuteronomium se inhoud is onseker. Die ontstaansdatum word gekoppel aan die ontdekking van die Wetboek deur koning Josia in 621 v.C., asook die aanvaarding daarvan, aangesien die Wetboek dele van Deuteronomium bevat het. Wellhausen (2004:406) sê *...den man für die Abfassungszeit des Deuteronomiums aus der Publicirung und Einführung durch Josia zu ziehen pflegt,....* Die ontdekkings- en implementeringsdatum word as die oorsprong van Deuteronomium aanvaar, aangesien die Wetboek voor hierdie datum nog onbekend was aan die volk. In Deuteronomium word daar vir die eerste keer aanbevelings gemaak ten einde die sentralisering van Israel se godsdiens te bevorder.

Die Priestergeskrif:

Die ontstaan van die Priestergeskrif kan terughertrek word na Babilon, in die tydperk van die ballingskap asook ná die ballingskap. Alhoewel die ontstaansdatum gereken was as ongeveer 550 v.C., is Wellhausen (2004:279) van mening dat dit eerder 444 v.C. moet wees. Dieselfde rede waarom Deuteronomium se oorsprong aan die implementering van Josia se hervorming gekoppel word, geld ook vir die Priestergeskrif. Die Priestergeskrif was aan die inwoners van Jerusalem onbekend. Nadat Esra en Nehemia die Pentateug bekendgestel het in Jerusalem, het die Priestergeskrif die amptelike Boek van die volk geword. Dit het al die wette bevat soos die Dekaloog, die Bondsboek en die wette wat betrekking gehad het op die Sabbat, die priesters en die reiniging. Levitikus word ook gesien as behorende tot die Priestergeskrif.

Die *Prolegomena* toon aan deur 'n bespreking van Israel se godsdiensoontwikkeling in die verskillende bronne dat die Priestergeskrif nie die eerste bron was nie, maar wel die jongste en laaste bron. Die bronvolgorde is vervolgens vasgestel naamlik Jahwis, Elohis, Deuteronomium en die Priestergeskrif. Hierdie het dan ook die aanvaarbare volgorde vir die bestudering van die Ou Testament geword. Die Priestergeskrif het as 'n eenheid ontstaan en Wellhausen (2004:225-227) het die aartsvaderverhale as 'n eenheid saamgevat (sien Bylaag A).

- iv Wellhausen (2004:11-19) het in die inleiding van sy *Prolegomena* aangedui dat hy antwoorde wil verskaf op veral die volgende drie vrae, naamlik:
- a Was die Pentateug die begin van die geskiedenis van Israel soos in die tydperk van die konings of was dit die begin van die geskiedenis van Judaïsme?
 - b Hoe pas die drie bronne van die Pentateug, naamlik Deuteronomium (D), die Priestergeskrif (P) en die Jehowis (JE) by mekaar en;
 - c Was P die vroegste (oudste) bron of was hy die jongste bron?

Die antwoorde op die laaste twee vrae is reeds in bostaande gedeelte verskaf. Die eerste vraag kan uit die bestudering van die *Prolegomena* as volg beantwoord word: Dit was duidelik dat antieke Israel geen geskrewe wet gehad of geken het nie. Die enigste wet wat daar wel was, was die wet wat geleef was by monde van die priesters en profete. Die ingebruikneming en aanvaarding van die Pentateug deur post-eksiliese Israel het die begin van Judaïsme aangedui. Eduard Meyer het hieroor in Blenkinsopp (2009:28) van Wellhausen verskil. Meyer beweer in sy *Die Entstehung des Judentums* dat Judaïsme 'n skepping van die Persiese Ryk is. Hierdie verskil lei tot 'n hewige woordewisseling tussen die twee akademici oor die begin van Judaïsme (vir 'n opsomming van die argument vgl. Blenkinsopp 2009:28-32). Israel kan dus beskou word as die volk sonder die geskrewe wet en Judaïsme is die volk onder die wet. Vir die Priestergeskrif om legitimiteit te verkry, beroep hy hom op Moses as die persoon wat die wet by God gekry en vir Israel gegee het om in die beloofde land daarvolgens te lewe.

v 'n Vergelyking tussen die historiese boeke (Rigters, Samuel en Konings) en die vroeë bronne (Jahwis, Elohis en Deuteronomium) het Wellhausen oortuig dat hierdie boeke ook aanbiddingsvryheid in die godsdiens van Israel gedurende hierdie tydperk ondersteun. Tog is daar reeds tekens van 'n Deuteronomistiese redaksie by hierdie boeke wat aanduidend is van pogings om Israel se godsdiens te hervorm na 'n aanbedding van net een God op een plek. As die Kroniekeboeke wat ook uit die na-eksiliese tydperk dateer met die Priestergeskrif vergelyk word, is dit opmerklik dat die sentralisering van Israel se godsdiens hierin beklemtoon word as die aanvaarde praktyk.

vi Wellhausen het met sy literêre kritiek daarin geslaag om die wêreld vóór Judaïsme en voor die ballingskap baie nader aan die moderne lesers te bring. Dit is duidelik uit die *Composition* en die *Prolegomena* dat sy belangstelling by die bronne van die Jahwis, Elohis en Deuteronomium gelê het. Die Priestergeskrif beskou hy as 'n volledig bron wat op sy eie gelees en verstaan kan word en hy gebruik dit hoofsaaklik om met die Jahwis en Elohis te vergelyk. Die bronne van die Jahwis en Elohis word baie noukeurig deurgegaan.

Met sy literêre kritiek het Wellhausen vir die moderne leser die sluier gelig oor die godsdiens van antieke Israel. Hy het gedemonstreer dat die godsdiens van ou Israel 'n spontane karakter gehad het. God is in gesinne en stamme aanbid, gewoonlik rondom die landbou as sentrale tema. Op hierdie wyse het Wellhausen die wêreld van antieke Israel toeganklik vir die Ou-Testamentiese leser gemaak, 'n wêreld wat byna deur die Priestergeskrif verberg is.

6.3 Die invloed van Wellhausen se bronneteorie

Wellhausen se bronneteorie het plotseling die rigting van Ou-Testamentiese wetenskap bepaal. Alle ander teorieë wat gepoog het om 'n alternatief vir die datering van die bronne daar te stel het skielik weinig ondersteuning gekry.

Hierdie teorie van Wellhausen word as die basis van verdere studie oor die Ou Testament beskou en selfs so recent as 1970 was Wellhausen se bronnenteorie as die vernaamste verwysingsraamwerk beskou wanneer daar met die Pentateug gewerk is. Volgens Ska (2006:112) het Ou Testamentici se navorsing nie meer gefokus op die identifisering en datering van die bronne nie, maar eerder om sub-bronne en breuke wat Wellhausen nie aangedui het nie, te identifiseer. Dit het tot 'n geweldige hoeveelheid sub-tekste gelei. Die benadering het baie ingewikkeld en puntenerig geraak en die meeste wetenskaplikes het belangstelling in hierdie metode verloor. Tog het die bronnenteorie steeds die basis gevorm vir studies oor die Pentateug, alhoewel daar nie so gereedlik nuwe insigte ontwikkel het uit 'n verfyning van Wellhausen se teorie nie. Tot en met 1970 was daar nie werklik 'n alternatief nie.

Kritici van Wellhausen se bronnenteorie was onder meer U. Cassuto. In sy boek *The documentary hypothesis and the composition of the Pentateuch* (1983) argumenteer Cassuto (1983:100) dat die bronnenteorie op vyf pilare gebou is. Hy bestudeer elkeen van hierdie pilare en bevind dat nie een daarvan enige substansie bevat nie; vervolgens verwerp hy die bronnenteorie (vgl. ook Deist 1984:110-112; Gooder 2000:19; Rensburg 1986:101-102). In hierdie tydperk was daar egter ook noemenswaardige bydraes van persone wat belangrike insigte, gebaseer op Wellhausen se bronnenteorie, ontwikkel het en sodoende die bestudering van die Pentateug bevorder het.

6.3.1 Persone wat die bronnekritiek as basis gebruik het vir hulle eie teorieë

Persone soos Hermann Gunkel (1862-1932) bevraagteken nie Wellhausen se teorie nie maar bou daarop voort. Volgens Smend (1982:15) het Gunkel vir Wellhausen nodig gehad het en stel dit sterk: *Gunkel without Wellhausen is a disaster*. Gunkel neem die bronnenteorie van Wellhausen verder deurdat hy aanvoer dat die literêre kritiek nie by die bronne van die bepaalde tekste moet stilstaan asof hulle die skeppers van daardie tekste is nie. “*Gunkel was interested in going behind the written texts of the Old Testament to find the pre-literary stages of the growth of the tradition*” (Garret 1991:36).

Gunkel wou dus by die wêreld agter die teks, naamlik die mondelinge tradisie, uitkom. Volgens Koch (1969:68-86) kan Gunkel beskou word as die vader van die vorm-kritiese metode. Die metodes en gevolgtrekkings aangaande volksoorlewering word hiermee na die bestudering van die Pentateug gebring. Gunkel was veral beïnvloed deur die Grimm-broers, Jakob en Wilhelm, wat die ou volksverhale van die Duitse volk versamel het en dit in feëverhale, mites, legendes en sages geklassifiseer het (Römer 2003:241).

Vormkritiek bestudeer die literatuurtype *genre* om die konteks van die teks, *Sitz im Leben*, te bepaal. Die aanname word gemaak dat elke literatuursoort met een of ander historiese of sosiale situasie geassosieer kon word. Hiervolgens werk vormkritiek met die verskillende literatuursoorte van die Ou Testament en poog op dié manier om by die mondelinge fase van die verhaal uit te kom (Tucker 1971:10-15). Verder is die afleiding gemaak dat indien die bepaalde stereotipes en literatuurtype geïdentifiseer kan word, dit ook moontlik is om vas te stel wat die verhaal in die mondelinge tradisie was. Elke literatuursoort was gemeenskapsbesit en het die tradisionele literêre patrone van daardie spesifieke gemeenskap aangeneem. Soos die term “'n boer maak 'n plan” van 'n bepaalde kultuur en gemeenskap afkomstig is en deur hulle verstaan word, het die verskillende gemeenskappe in antieke Israel ook hulle bepaalde uitdrukkingswyses gehad. Dit is nie altyd moontlik om die oorspronklike skepper van 'n bepaalde gesegde (soos bo) aan te dui nie; net so is dit onmoontlik om te bepaal wie die “outeur” van spesifieke volksvertellings van die vroeë Israeliete was.

Vir Gunkel was dit 'n verbetering op die bronnekritiek wat van die standpunt af uitgaan dat die Pentateug saamgestel is uit die vier basiese bronne: die Jahwis, die Elohis, Deuteronomium en die Priestergeskrif. Hierdie kritiek identifiseer die bronne op grond van styl, woordeskat, teologie en ander kriteria. Hiervolgens word gepoog om die literêre bronne te bepaal wat gebruik is om die finale teks tot stand te bring. Vormkritiek het dit nou vir geleerdes moontlik gemaak om agter die teks in te beweeg en op hierdie wyse nader aan die mondelinge tradisies te kom. Op dieselfde manier is die kleiner en ouer bronne wat deur die latere skrywers gebruik is, ook geïdentifiseer.

Gunkel wou verder gaan as Wellhausen en aantoon dat alhoewel etnologiese verklarings antwoorde gebied het, dit nie deurslaggewend was om die ontstaan van die aartsvaderverhale in Genesis te verduidelik nie. Die vraag was egter: As die aartsvaderverhale nie histories, gode van vroeër- of bloot oerstamme was nie, wat was hulle dan? Hugo Gressmann (Gunkel 2001:44) beantwoord dit as volg: *He has suggested that these figure were originally the heroes of archaic narratives, that is also folktales, heroes who were only subsequently raised in Israel to the dignity of national ancestors.* Die term wat Gunkel hiervoor gebruik is legendes. 'n Belangrike beginsel in sy metode is die onderskeid wat hy tref word tussen “geskiedenis” en “sages” en wat vir die leser se verstaan van die term “geskiedenis” belangrik is. Gunkel (1966:1) verduidelik: *Uncivilized races do not write history; they are incapable of reproducing their experiences objectively, and have no interest in leaving to posterity an authentic account of the events of their times.*

Gunkel (1997:vii-xi) onderskei volledig tussen legendes en geskiedenis; 'n belangrike onderskeidskriteria beskryf hy as volg: *A chief characteristic is that legend usually originated as an oral tradition, history in written form. Both are grounded in the nature of the two genres. Circles unaccustomed tot writing. At the same time, committing a tradition to writing serves to establish it. Oral tradition cannot remain pure over time, nor is it, consequently, a sufficient medium for history. Now Genesis clearly contains the final written record of oral tradition (1997:viii).*

Die verskil tussen die sienings van Wellhausen en Gunkel is grootliks hul identifisering van die bronne: volgens Wellhausen bestaan die Heksateug hoofsaaklik uit vier geskrewe bronne wat deur hom aangewend is om die geskiedenis van Israel te bepaal. Die tydperk van Dawid en Salomo kan volgens hom as die ontstaanstydperk van hierdie vier bronne beskou word. Gunkel daarteenoor isoleer die teks ten einde die voor-literêre fase daarvan te bepaal. Hy het dit ten doel gehad om by mondelinge tradisies asook die konteks van hierdie verhale te bepaal.

Die verhale of legendes was deel van verhaalkringe wat later in bronne versamel en neergeskryf is. Bronne soos die Jahwis en Elohis was deel van hierdie bronneversameling wat deur Gunkel (2011:xxxiii) *Sagenkränze* genoem is.

Na Gunkel was daar 'n beweging in die eerste helfte van die twintigste eeu om by die kern van Israel se geskiedenis in die Pentateug te bepaal. Albrecht Alt (1883-1956), Gerhard von Rad (1901-1971) en Martin Noth (1902-1968) was akademiëci wat hulle veral hiervoor beywer het (Begg 1994: 18-30; Deist 1976:91-101; 128-132; Ska 2007:116-123). Albrecht Alt (Smend 1989:182-207) het op die godsdienste van die aartsvaders gekonsentreer. Volgens hom het die aartsvader nie 'n benaming vir God gehad het nie; hulle het bloot van God gepraat het as “die God van die vaders” (vgl. Gen. 26:23; 28:13; 32:10 en 46:3). Volgens Alt kan hierdie term terughertel word na die antieke godsdienste van Israel aangesien dit ook in die nomadiese tydperk van Israel se geskiedenis gebruik is.

Alt wou die historiese basis waarop die Ou Testament bestudeer word, versterk. Hy het sy kennis van die argeologie en die Ou Nabye Ooste ingespan ten einde 'n begrip vir die geskiedenis van Israel te bevorder. Hierdie navorsing het 'n goeie raamwerk gebied waarbinne die geskiedenis en tradisie van Israel bepaal kon word (Roberts 1966:235-237). Hy gebruik die vormkritiese metode en gaan van die vertrekpunt uit dat die verskillende semi-nomadiese stamme later Israel geword het. Hierdie stamme het die kultusse van hulle stigters soos Abraham, Isak en Jakob met hulle saamgeneem in hulle omswerwings. Volgens hom was hierdie drie aartsvaders ook nie verwant aan mekaar nie. Met die aankoms van hierdie stamme in Kanaän het hulle die name van hulle stigters aan reeds bestaande heilige plekke in die land verbind.

Die stamgod is verbind met die god van die heiligdom. Deur interaksie met die ander stamme het die stamgode verenig in die een “God van die Vaders”. So is die god van Abraham by Mamre en die god van Isak by Berseba en die god van Jakob by Bet-el, verenig as die God van die aartsvaders.

Alt se siening het later onder erge kritiek van Van Seters (1992:298-299), Kirkpatrick asook Rendtorff (1985:9) deurgeloop. Hulle het hierdie teorie onaanvaarbaar gevind (Garrett 1991:43).

Alt het van Wellhausen verskil op grond van sy siening dat Genesis 12-50 die aangewese bron is om te gebruik ten einde die aartsvaders te bestudeer. Genesis 12-50 het Alt inderdaad in staat gestel om terug te gaan na die vroeë fase van die aartsvadertydperk. Hierdie aspek het 'n belangrike bydrae gelewer tot die bestudering van die Pentateug en het die basis gevorm om op voort te bou. Alt het tot die gevolgtrekking gekom dat die godsdiens van Israel om hierdie rede onderskei kon word van die Kanaänitiese godsdiens wat slegs tot heilige plekke beperk was. Volgens hom was die aartsvaders die godsdienstige stigters van Israel se godsdiens. Alt se insig het die basis waarop Wellhausen sy geskiedenis van Israel baseer het, laat verkrummel. Roberts (1966:38) stel dit as volg: *Thus the major premise of Wellhausen's reconstruction was overthrown. The prophets were not prior to the law or the covenant, though they no doubt do influence the later formulation of these, but are dependent on them as tradition had maintained all along. In view of all these setbacks it is not surprising that Wellhausen's reconstruction of the religion of Israel no longer commands the general consent it once did.*

Gerhard von Rad het gefokus op die oorsprong van die Heksateug. In sy artikel *Das Formgeschichtliche Problem des Hexateuchs* (2005:1) maak hy die stelling dat die bestudering van die Ou Testament byna in 'n doodloopstraat beland het. Sy benadering het egter Ou-Testamentiese navorsing in 'n nuwe rigting gestuur. Von Rad se insigte het vir die eerste keer die geskiedenis van Israel se ontstaan en teologie byeen gebring. Die vraag wat deur Von Rad (1966:1-3) gestel is, is wat die impetus was vir die samevoeging van die verskillende los verhale ten einde die huidige verhaal in sy finale vorm te gee.

Von Rad het die literêre kritiek van Wellhausen uitgebrei, maar terselfdertyd gewys op die onversoenbaarheid van Gunkel se mondelinge tradisie met die bronneteorie.

Von Rad se navorsing toon 'n duidelike onderskeid tussen wet en evangelie. Sy aanbidding van die Jahwis is beïnvloed deur die benadering om na groot persoonlikhede te soek agter belangrike literêre werke (Ska 2006:118). Volgens Von Rad (1972:16-17) het die Jahwis sy dokument geskryf in die tyd van Salomo of net daarna. Daar is dus 'n duidelike verskil met Wellhausen se datering aangesien Wellhausen die Jahwis aandui as in die tyd van Dawid. Von Rad gebruik Wellhausen se bronneteorie en fokus veral op die Jahwis. Soos ander geleerdes voor hom het Von Rad (1972:25) 'n groot bewondering vir die kreatiewe vermoë van die Jahwis. Hy stel die Jahwis enersyds voor as 'n uitstekende teoloog, andersyds as 'n bobaas storieverteller. Die Jahwis leef heelwat later as die tradisies wat hy gebruik het; die materiaal wat reeds vergeesteliking ondergaan het, word deur hom versamel.

Von Rad (2005:38) is van mening dat die Jahwis die materiaal wat hy versamel het, rondom die tema van die intog-tradisie gerangskik het. Hierdie tema was die belangrikste en al die tradisies wat bygevoeg is, was ondergeskik hieraan. Die Heksateug het nie ontwikkel vanaf slegs 'n credo tot 'n groter werk namate verhale en tradisies bykom het nie. Die verskillende verhale en tradisies in Eksodus is saamgestel uit die verskillende tradisies wat die Jahwis tot sy beskikking gehad het. Dit is saamgevoeg in een verhaal om een tema te ondersteun.

Wellhausen het gefokus op die historiese ontstaan van die Pentateug in die bronne. Vir hom was die teologie of teologiese betekenis nie so belangrik nie. Herman Gunkel het hiervan verskil deur daarop te wys dat die teks net reg verstaan kan word as dit in terme van sy mondelinge tradisie begryp word. Hy wou die mondelinge oorlewings wat bestaan het voordat die verhale op skrif vasgelê is, verstaan. Gunkel was ook nie in die teologie van die verhale geïnteresseer nie. Von Rad daarteenoor wou die heilsgeskiedenis van Israel ondersoek en verstaan; vervolgens fokus hy op die beskikbare literatuur asook op die ontstaangeskiedenis van hierdie verhale. Dis vir hom belangrik om die teologiese betekenis van die verhale te verstaan omdat die verhaal nie in 'n vakuum ontstaan het nie, maar deur bepaalde omstandighede beïnvloed is.

Gunkel (1997:lxviii) was van mening dat die Jahwis en Elohis versamelaars was van ou legendes. Hulle het nie hierdie verhale uitgedink of self geskep nie. Von Rad (2005:38) beskou Gunkel se benadering as sy grootste leemte; volgens hom het Gunkel die skrywer se teologiese doel uit die oog verloor. Von Rad het geglo dat die Jahwis 'n briljante skrywer en teoloog was (Ska 2006:119). Die raamwerk van die Jahwis se hele werk is die intog-tradisie (Von Rad 1975:15-35). Die Jahwis was die skrywer van die credo (Deut. 26:5b-9; 6:20-23; Jos. 24:2b-13). Hierdie credo is uitgebrei deur die byvoeging van ander verhale totdat die huidige vorm bereik is. Die verloop van die werk word vergelyk met rivierafsaaksels wat laag-op-laag gevorm het. Bykomend tot die Jahwis se raamwerk van die intog-tradisie, het hy ander tradisies (bv. die uittog-tradisie, die Sinai-tradisie, die aartsvader-tradisie en die oergeskiedenis) versamel. Hierdie verskillende tradisies is deur hom saamgevoeg en sodoende is die verhaal geskryf. Von Rad was intensief gemoeid met die tradisies van Israel en het op 'n tyd na homself verwys as *...a little historical monoman* (Crenshaw 1978:31).

In teenstelling met Gunkel en Wellhausen het Von Rad van die standpunt af uitgegaan dat daar by die grootste vorm, naamlik die Heksateug, begin moet word en na die kleinste vorm teruggewerk word. Sy motivering vir hierdie afbakening berus op sy siening dat die tema waaroor die Heksateug handel die "intog-tradisie" is. Von Rad (2005:38) stel dit as volg: *We may say at once that the Yahwist's outline plan, the framework of which supports the whole of his work, is the Settlement tradition.* Josua beskryf breedvoerig hoe die Israeliete die beloofde land in besit geneem het. Sonder Josua sou die hele verhaal stomp geëindig het. Wanneer Von Rad dan van die grootste eenheid terugwerk, kom hy uit by die kleinste eenheid, naamlik die credo. Hierdie credo bestaan uit drie vorme: die historiese credo in Deuteronomium 26:5b-9, die herinneringscredo in Deut. 6:20-24 en die historiese terugblik in Joshua 24:2b-13. Laasgenoemde is volgens hom die primitiefste vorm en is 'n geloofsbelydenis van Israel waarin Jahwe se reddingshandelinge beskryf word. Van hierdie kleinste eenheid moes daar dan weer teruggewerk word na die groter eenheid.

Martin Noth (1994:28) en Von Rad het mekaar beïnvloed (Ska 2007:121). Von Rad was 'n teoloog terwyl Noth 'n historikus was (vgl. ook Anderson (1972:xviii) se voorwoord in die Engelse vertaling van M. Noth se *A history of Pentateuchal traditions*; Thompson 1994:83-84; Veijola 1994:101). Vir Noth (1972:6) het die verskillende temas waaruit die Tetrateug bestaan, los van mekaar ontwikkel en is los van mekaar oorgedra, totdat dit na 'n uitgerekte redaksionele proses in hierdie een werk saamgebring is. Daarom gebruik hy die term *Überlieferungsgeschichte*. Hierdie verskillende tradisies is mondeling oorgedra aan die Jahwis, Elohis en die skrywers van die Priestergeskrif en hulle het dit neergeskryf. Dit beteken dat die Jahwis, Elohis en priesters baie min materiaal bygevoeg het. Vir Noth was die Jahwis verantwoordelik vir die oorspronggeskiedenis, terwyl die skrywers van die Priestergeskrif verantwoordelik was vir die chronologiese volgorde van die materiaal. Noth (Miller 1976:64-65) is ook baie bekend vir sy teorie rakende die twaalf stamme van Israel in die tyd van Rigters.

Noth (1972:xx-xxi) beweer dat die godsdienst van Israel sy oorsprong in hierdie twaalf stamme gehad het voordat Israel in een koninkryk verenig is (vgl. ook Noth 1984:28-36). Die stamme het 'n gemeenskaplike aanbiddingsplek gehad waar hulle dan hulle verskillende verhale met mekaar gedeel het. Met betrekking tot die bronne wat Wellhausen geïdentifiseer het, het Noth in die Priestergeskrif twee hooflae verdeel: 'n ouer laag of die priesterlike verhaal (P) en 'n jonger laag (Ps). Die "s" het gestaan vir *supplements* en hy groepeer die tekste van Levitikus 1-7, 11-15 en 17-26 onder hierdie groep (Ska 2006:123).

Noth sluit aan by Wellhausen en sê dat die skrywers van die Priestergeskrif die raamwerk verskaf het wat deur die finale redakteurs en samestellers van die Pentateug gebruik is om die teks in sy finale vorm te giet.

6.4 Wellhausen se bronneteorie word gekritiseer

Die akademiese klimaat het rondom die jare 1970 'n waterskeiding bereik (vir meer inligting oor die veranderinge van 1969-1978, vgl. Hasel 1981:165-183).

Die Tweede Wêreldoorlog het diep letsels op Europa gelaat en tesame met die studenteopstande van 1968 het dit tot 'n nuwe tydsgesleel gelei wat ideologies baie van die vorige tydperk verskil het. Hierdie nuwe benadering word ook sigbaar in die teologie met terme soos “bevrydingsteologie”, “teologie van hoop” en “sekularisasie”. Beproefde teorieë en aannames van selfs bekende geleerdes word bevraagteken; hiervolgens bevind die bronneteorie wat reeds jare lank die basis was van studies oor die Pentateug, homself in die spervuur. In Wellhausen se tyd het die fokus veral geval op die wêreld van die teks. Die teks kon alleen verstaan word as die agtergrond daarvan bekend is. Die doel van teksgebaseerde benaderings soos literêrekritiek, tradisiekritiek en vormkritiek was om deur die bronne wat die teks omring, die teks te ontsluit (Armeding 1983:21-31; Hayes 1974:88-90; Whybray 1987:230-233). Vanaf 1970 word die klem egter verskuif van die teks na die finale teks toe. Childs (1974:ix) verwys in sy kommentaar op Eksodus na die “kanoniese” teks.

In die tyd van Wellhausen was geglo dat die tekste wat verband hou met die ontstaan van Judaïsme meestal tydens en uit die tydperk na die ballingskap, afkomstig is. Vanaf 1970 was die siening dat hierdie tekste grootliks gedurende die ballingskap asook net daarna hulle ontstaan gehad het. Daar was 'n beweging weg van die diachroniese bestudering van die teks na 'n sinchroniese bestudering daarvan. Boorer (1985:195) beskryf die definisie en verskil tussen hierdie twee benaderings as volg: *First, it is able to shed light on the question of the place and importance of a diachronic approach. "Diachronie" refers to the depth dimension of the text; a diachronic approach, then, is understood as a method that seeks to interpret the text in terms of the various layers of which it is composed. Second, it provides a means of investigating the relationship between a diachronic approach and a synchronic approach. "Synchronic" refers to the horizontal dimension of the text; a synchronic approach is understood as any approach which seeks to interpret the text purely as one layer in its present form.*

Ska (2006:129) som die atmosfeer na 1970 tot die huidige tyd met betrekking tot die bestudering van die Pentateug as volg op: *From now on, no one can begin to study the Pentateuch without first taking into consideration what his or her methodological presuppositions are, because there is no longer a consensus.*

Die aanval teen Wellhausen se teorie was tweeledig: een groep was van mening dat slegs veranderings aan die bronneteorie aangebring moes word, terwyl die ander groep die opinie gehuldig het dat daar heeltemal weggedoen moes word met Wellhausen se bronneteorie (Campbell 1993:10). Die nuwe benadering tot die Pentateug het daartoe gelei dat die tydperk voor en tydens die monargie, gerekonstrueer deur die teorieë van Alt, Von Rad en Noth, onder skoot gekom het. Twee persone wat die grootste kritici was, was J. van Seters (vgl. Van Seters 1992; 1987; 1999) en T.L. Thompson (1996:33-74; 1987:28-39). Hierdie kritici plaas sterk klem op die omstandighede van die bronstydperk en die agtergrond waarteen die aartsvaders bestaan het. Volgens hulle kan geen aanduiding gevind word van 'n volk Israel wat al as volk bestaan het en enige landbou-aktiwiteite beoefen het nie. Hulle sê verder dat die term "God van die vaders" wat deur Alt bekend gemaak is, nie 'n term is wat in antieke Israel gebruik is nie - dit is eerder 'n latere toevoeging waaronder die verskillende aartsvadertradisies verenig is. Noth se teorie oor die stammeverbond van antieke Israel word ook sterk gekritiseer. Daar word beweer dat hierdie teorie geen basis het nie en dat daar geen bewys is van so 'n stamverbond wat 'n gemeenskaplike aanbiddingsplek gedeel het nie. Ook Von Rad se teorie oor 'n credo wat die oudste teks in die Heksateug is, word afgemaak as afkomstig van 'n latere tydperk en 'n jonger skepping van die Deuteronomis.

Die kritiek wat teen die bekende geleerdes se teorieë uitgespreek is, het implikasies vir Wellhausen se bronneteorie ingehou. (Vir meer kritiek teen die bronneteorie vgl. Van Dyk 1990:191-202; Stern 2008:182-186; Wenham 1991:84-109).

Die Elohis

Die Elohis en Priestergeskrif was aanvanklik as een bron gesien (vgl. weer gedeeltes hierbo oor Astruc en Eichhorn) vanweë die gebruik van die Godsnaam Elohim. Hupfeld (vgl. weer gedeelte by 1.2.4) se identifisering van die Elohis as bestaande uit twee bronne, naamlik 'n Elohis₁ (Priestergeskrif) en 'n Elohis₂ (Elohis-bron) het die Elohis die stiefkind van die bronneteorie gemaak. Al die gedeeltes wat nie by die Jahwis of die Priestergeskrif ingepas het nie, is as behorende tot die Elohis beskou. Die Elohis het heelwat probleme opgelewer omdat daar teenstrydighede was. Sekere tekste van die Elohis (Gen. 15; Eks. 20:2-17) het nie die Godsnaam Elohim gebruik nie. Die redenasies van die gebruiksnam van God en die interne weersprekings in veral Genesis 6-9 wat dien as 'n bewys van die bestaan van die Elohis, word ook deur Wenham wegverklaar (1991:84-109).

Vandag gebruik die meeste geleerdes nie meer die term Elohis nie. Van Seters (1992:328) sien nie die gedeeltes wat vroeër aan die Elohis toegeskryf is as 'n aparte bron nie. Hy sê: *I seriously questioned the existence of a parallel Elohis document, and in the present world found no grounds for such a source in the Jacob tradition.* Die paar gedeeltes wat wel aan die Elohis verbind kan word, word as fragmente gesien wat in die mondelinge fase bestaan het en wat deur die Jahwis opgeneem is. Daar word dus van Elohis-fragmente gepraat en nie van 'n Elohis-bron nie, want daar word allerweë geglo dat so 'n bron nie bestaan het nie. Selfs gedeeltes wat voorheen as Elohisties gesien is, soos Genesis 22, word nou as heelwat later geag (vgl. ook Alexander 2002:45-48; Carr 2005:107-109).

Die Jahwis

By die Jahwis sentreer die hele diskussie rondom vier kwessies. Eerstens word die vraag gestel of daar inderdaad gepraat kan word van 'n Jahwis-bron. R. Rendtorff, die opvolger van Von Rad by die Universiteit van Heidelberg, het die Jahwis-hipotese direk aangeval (Alexander 2002:49).

Hy sien 'n teenstrydigheid in die uitgangspunte van Noth met sy tradisiegeskiedenis, Gunkel met sy vormkritiek en Wellhausen se literêre kritiek. Gunkel en Noth het met die kleiner verhaaleenhede begin en geglo dat dit eindelijk binne groter verhaalkringe opgeneem is en dat hierdie verhale onafhanklik van mekaar ontstaan het. Wellhausen het met sy bronnekritiek gesê dat daar reeds voltooides verhale op skrif was voor daar met die samestelling van die Pentateug begin is.

Geleerdes na Gunkel het hierdie twee metodes gelyktydig probeer gebruik, maar volgens Rendtorff (1990:11-12) is dit onmoontlik aangesien die twee metodes lynreg teenoor mekaar staan. Volgens Rendtorff (1996:15-23) kan die Jahwis nie terselfdertyd skrywer, teoloog (Von Rad) en 'n versamelaar (Gunkel) van verhale wees nie. Die teenstrydigheid in die Jahwis se aartsvaderverhale asook in die Jahwistiese gedeeltes in Eksodus, versterk Rendtorff se vermoede dat die Jahwis nie een bron was nie. Hy beweer dat die aartsvaderverhale saamgebind is deur die tema van die beloofde land en in Eksodus verdwyn hierdie belofte. Die Israeliete trek uit Egipte na die land van melk en heuning, maar geen melding word gemaak van die belofte aan die aartsvaders nie. Rendtorff (1990:108-19) stel dit as volg: *Certain demands must at least be put to the Yahwist which according to the basic principles of the documentary hypothesis, hold in fact for all sources: namely, that it can be demonstrated that it is complete from beginning to end, i.e. from the creation right down to the occupation of the land, and that the texts attributed to it constitute a clearly recognizable coherent whole. Only then can the Yahwist stand as a "source" in the sense of the documentary hypothesis.* Die verklaring wat hy vir die gemelde probleem aanbied, is dat hierdie twee verskillende verhaaleenhede was wat afsonderlik ontwikkel het en eers in die Pentateug bymekaargekom het.

Nicholson (2006:113) sê dat Rendtorff se benadering as 'n moderne weergawe van die fragmentteorie beskou kan word. Op die manier sluit hy aan by Noth se benadering om eers by die kleiner literêre verhaaleenhede te begin. Rendtorff spreek hom uit teen die bronnekritiek van Wellhausen as metode om die Pentateug te verstaan.

Volgens Rendtorff (1997:48-51) kan daar slegs gepraat word van twee redaksionele ondernemings in die samestelling van die Pentateug (sien ook Seitz 1991:112). Die een was van die Deuteronomis en die ander dra die kenmerk van die priesterlike skool. Die belofte van die land wat die saambindende tema van die aartsvaderverhale word, is dus die werk van die Deuteronomis.

Erhard Blum, 'n student van Rendtorff, het sy mentor se teorie selfs verder geneem (Ska 2007:135). Volgens Blum in Whybray (1987:210-213) is die huidige Pentateug 'n kompromisgeskrif wat in die Persiese tydperk en onder Persiese invloed tot stand gekom het. Twee hoofstrome het geheers tydens die Persiese tydperk. Die een stroom het hoofsaaklik bestaan uit aristokratiese grondeienaars van Juda, verteenwoordig deur die oudstes. Die tweede stroom het die godsdienste van Israel asook die belange en posisie van die priesterlike families wat aan die tweede tempel in Jerusalem verbind was, verdedig. Beide strome het hulle eie weergawe van die geskiedenis van Israel gehad.

Beide hierdie weergawes het langs mekaar bestaan en ontwikkel. Die geskrif wat deur die oudstes saamgestel was, noem Blum (1990:5) *Deuteronomistic Komposition (KD)* en die geskrif van die priesters noem hy *priestlike Komposition (KP)* (vgl. ook Lopez 1994:48-49). Met die besluit van die Persiese regering om die ballinge te laat terugkeer na Juda moes daar 'n dokument wees om die Joodse volk te verenig. Vir hierdie doel en met die invloed van die Persiese regering is hierdie twee dokumente met mekaar gekombineer om sodoende die Pentateug te vorm. Die *Heidelberg skool* (dit is Rendtorff en sy opvolger Blum wat dosente by die Universiteit van Heidelberg was) het dus die geldigheid van 'n Jahwis weerlê en die Jahwis het as 'n literêre bron verdwyn (Ska 2006:136).

Die ouderdom van die Jahwis het 'n brandende kwessie geword. Volgens Alexander (2002:45) is daar 'n groeiende groep geleerdes wat beweer dat die Jahwis nie die oudste dokument is nie, maar dat dit na Deuteronomium gedateer moet word.

Die voorstanders van hierdie teorie beroep hulle veral op argeologiese, historiese en literêre bewyse wat strydig is met die bevindings van Wellhausen se bronneteorie. 'n Belangrike voorstander van hierdie beskouing is J. van Seters van Kanada (vgl. Van Seters 1987). In die voorwoord van sy boek *A Law book for the diaspora* (2003) sê Van Seters dat die Bondsboek deel van die werk van die Jahwis is en later gedateer is as Deuteronomium (vgl. ook Le Roux 2001:449-451; Schmid (1996:32); Schmitt 2001:295-308; Seidel 1994:483).

Derdens is daar 'n groep geleerdes wat eerder 'n teorie van komplimente voorstel. Dit is 'n reaksie op die kritici wat beweer dat die Jahwis nie as 'n bron bestaan nie of dat dit later as Deuteronomium gedateer moet word. Volgens hierdie siening is sekere gedeeltes van die Jahwis baie primitief en in verskillende periodes voltooi. Hulle beweer dat die Jahwistiese werk deur verskeie redaksionele prosesse gegaan het voordat dit 'n finale vorm bereik het. Volgens hulle kan hierdie verskillende lae ooglopend in sekere tekste bespeur word. 'n Voorstander van hierdie teorie is E. Zenger (vgl. Clements 1979:115; Davies 2010:59-78; Le Roux 2001:450-451, Vermeulen 1999:58-62).

Vierdens was daar ook 'n groep wat steeds die klassieke posisie soos dit deur Wellhausen vasgelê is in sy bronneteorie, probeer verdedig en bevorder het. Hieronder tel persone soos W.H. Schmidt (1982:50-61) en L. Schmidt (1998:18-37).

Hierdie benadering bestaan hoofsaaklik daarin om antwoorde en verklarings aan te bied vir die kritici van die klassieke bronneteorie (vgl. Scheffler 1998:522-533).

Na aanleiding van bogemelde kritiek en verweer van die bronneteorie, maak Ska (2006:145) 'n gepaste opmerking maak oor die huidige stand van Wellhausen se klassieke bronneteorie: *The time when it was possible to distribute all the verses of the Pentateuch with great assurance into Four big "baskets", J, E, D or P, now belongs to the past, at least for the majority of specialists.*

Die Priestergeskrif

Die fel kritiek gerig teen die Jahwis en die Elohis het nie die Priestergeskrif getref nie. Die rede daarvoor was dat die Priestergeskrif 'n baie herkenbare eenheid vorm weens sy eiesoortige taal en teologie (Jenson 1992:16-17). Tog is daar wel vyf areas waar geleerdes groter duidelikheid vereis het. Die eerste gedeelte was die aard van die Priestergeskrif (vgl. Alexander 2002:50-51). Vir Ska (2006:146-147) is dit duidelik dat die Priestergeskrif nie 'n volledig onafhanklik bron is nie. Hier verskil hy dus lynreg met Wellhausen wat dit as onafhanklik gestel het. Die rede vir Ska se siening lê daarin dat hy die Priestergeskrif as onvolledig beskou. Daar is groot gapinge in sy verhaal: geen vermelding van Kain en Abel nie is gemaak nie, lywige gedeeltes van die geskiedenis van Abraham en Sara sowel as Jakob en Esau is uitgelaat en daar word byna niks oor Josef geref nie. Oor die omswerwing van die volk in die wildernis word min vermeld en die Priestergeskrif swyg oor die verbond by Sinai. Vir Ska lê die oplossing van hierdie probleem in die siening dat die Priestergeskrif bewus was van die ander bronne. Die lesers het ook hierdie bronne geken en daarom was dit onsinnig om die verhale te dupliseer. Die Priestergeskrif wou met die tradisies in gesprek tree, dit korrigeer en herinterpreteer. Sodoende wou die Priestergeskrif 'n nuwe visie van Israel se geskiedenis na vore laat kom.

Tweedens was daar onduidelikheid oor waar die Priestergeskrif in die Pentateug eindig (Ackroyd 1968:97-101). Wellhausen (1963:115) was van mening dat die Priestergeskrif in Deuteronomium 34:1,7-9 tot 'n einde kom en is deur Noth in Campbell (1994:58) en L. Schmidt (1993:251-271) hierin ondersteun. L. Perlitt (1994:123-143) beskou die Priestergeskrif se einde as Numeri 27. Otto (2007:44; 2011:8) is van mening dat die Priestergeskrif in Eksodus 29:42-46 eindig en dat daar geen P in Levitikus, Numeri en Deuteronomium is nie. T. Pola beweer selfs dat die einde van die Priestergeskrif alreeds in Eksodus 40 aanbreek (Nihan 2007:23). Die antwoord op hierdie verskillende sienings kan volgens Ska bepaal word as die doel van die Priestergeskrif vasgestel is. Ska (2006:148-151) argumenteer dat die die land wat Jahwe aan Abraham belowe het en die vervulling van hierdie belofte, die doel en fokus van die Priestergeskrif is.

Hy kritiseer die ander teorieë oor hul datering van die Priestergeskrif se einde en sluit aan by L. Perlitt se siening van Numeri 27 as die einde van die Priestergeskrif.

Derdens moet daar duidelikheid gevind word oor die verhouding tussen die Priestergeskrif en die Heiligheidskodeks (Levitikus 17-26). 'n Vraag wat gestel word is of bogemelde twee verskillende dokumente is en of dit een dokument van dieselfde outeur of groep outeurs is wat bloot in dieselfde tydperk ontstaan het. Volgens Otto (*Holiness Code 2011*) is die Heiligheidskodeks na die Priestergeskrif geskryf en vul dit die Priestergeskrif aan deur die outeurs van die Pentateug so geplaas dat dit die Priestergeskrif volledig maak. Ska (2006:152-153) stem ook hiermee saam en hy motiveer dit deur die volgende sewe redes:

- i. Die Heiligheidskodeks korrigeer die Priestergeskrif ten opsigte van die land.
- ii. Die verhouding tussen Jahwe en sy volk verskil in die Heiligheidskodeks en die Priestergeskrif.
- iii. Die Heiligheidskodeks verander die Priestergeskrif aangaande die verbond.
- iv. Die Heiligheidskodeks se woordgebruik is nader aan Deuteronomium as aan die Priestergeskrif.
- v. Die instruksies rakende die Paasfees verskil in die Heiligheidskodeks en die Priestergeskrif.
- vi. Die Heiligheidskodeks en die Priestergeskrif verskil oor die aard van heiligheid.
- vii. Die bepaling dat Israel hom van die ander volke moet distansieer, verskyn nog nie in die Priestergeskrif nie.

King (2009:125-126) stem hiermee saam en sê: *H is not a separate collection of laws within P, but rather, represents an independent redactor, in fact the redactor of P itself.*

Vierdens moet die teologie en die struktuur van die Priestergeskrif bepaal word. Wellhausen (1963:1) se aanvanklike benaming van die Priestergeskrif as die *Vierbundesbuch (quatuor)* is aanduidend van sy siening oor die struktuur daarvan. Vandag is daar heelwat geleerdes wat 'n ander struktuur in die Priestergeskrif sien.

Volgens Campbell *et al* (1993:21) is die hele Priestergeskrif gestruktureerd rondom die tema van “God se doel met sy volk sal nie misluk nie”. Dit vind plaas in twee groot tydperke, naamlik die universele geskiedenis en die geskiedenis van Israel. Die universele geskiedenis word verdeel in die geskiedenis van die skepping en die geskiedenis van die vernuwing deur die vloed. Die geskiedenis van Israel word ook in twee tydperke verdeel, naamlik die geskiedenis van die aartsvaders en die geskiedenis van die volk Israel.

Ska (2006:157) beskryf die doel van die Priestergeskrif as volg: *P’s aim is to rediscover, in the past, the solid foundations on which the community of Israel can rebuild itself. For P, these foundations are religious. P discovers this foundation in God’s unilateral and unconditional Covenant with Abraham (Gen. 17). Hieruit vloei ook die Priestergeskrif se teologie: On this basis, P develops his theology of the “glory”.*

Vyfdens moet die datering van die Priestergeskrif aandag geniet. Daar is reeds daarop gewys (vgl. weer 6.2.1 hierbo) dat Wellhausen die Priestergeskrif in die jaar 550 v.C. geplaas het, met inbegrip van die amptelike datum waarop dit begin gebruik is as 440 v.C. In die moderne era is daar hoofsaaklik drie groepe wat drie verskillende datums voorstel vir die komposisie van die Priestergeskrif. Die eerste groep stel die tydperk voor die ballingskap voor. As bewys bied hulle die taal van die Priestergeskrif aan wat vir hulle wys op ’n pre-eksiliese tydperk en dat daar reeds met die eerste tempel sekere kultiese rituele in gebruik moes gewees het.

Die tweede groep stel ’n datum aan die einde van die ballingskap voor en gebruik as motivering die feit dat die Priestergeskrif ’n duidelike plan vir die toekoms bevat. Weinfeld (2004:16-33) kritiseer Wellhausen se vyf pilare en gee sy eie motivering waarom die Priestergeskrif se laat datering nie meer gehandhaaf kan word nie. Hyself stel ’n vroeë datering voor. Volgens hierdie tweede groep is Israel besig om deur ’n oorgangsfase te gaan.

Die periode van Israel in die wildernis en gereed is om die beloofde land binne te gaan stem ooreen met Israel wat in die vreemde is en op die punt staan om terug te keer uit ballingskap na hulle land toe (vgl. ook Haran 1981:321-333; Zevit 1982:481-511).

Die derde groep sê dat die Priestergeskrif geskryf is om die hiërokrasie van die tweede tempel te legitimeer. Dit beteken dat die Priestergeskrif eers na die heropbou van die tweede tempel tot stand kon gekom het en dat dit ook aanleiding gegee het tot die agtergrond waarteen die Priestergeskrif se oorsprong verstaan kan word.

Wellhausen het die sentralisering van die godsdiens so volledig aangetoon dat daar geen twyfel oor die geldigheid van hierdie afleiding selfs by vandag se geleerdes bestaan nie. Dit beteken dus dat die Priestergeskrif met sekerheid na die reformasie van Josia en Deuteronomium geplaas kan word. Verder is dit ook 'n feit dat die Priestergeskrif baie in gemeen het met die profete wat teen die einde van die ballingskap opgetree het, naamlik Esegïël en Deutro-Jesaja. Om te bepaal of die Priestergeskrif voor of na die tweede tempel tot stand gekom het, moet die frase “*wees julle nie bevrees vir die volk van die land nie*” (Num. 14:9) reg verstaan word. Volgens Ska (2006:160) is hierdie gedeelte deel van die Priestergeskrif en verwys die frase na die inwoners wat nie weggevoer is na Babilonië toe nie en wat nou die heropbou van die tempel teenstaan. Hierdie teenkanting van die inwoners het vanaf die regering van Sirus (529 v.C.) tot en met die bewind van Darius (522-486. v.C.) voortgeduur. In Nehemia 9:24,30; 10:29,31-32 en Esra 3:3; 4:4; 9:1-2,11; 10:2,11 word gesê dat die volk hom moet afsonder van die mense wat in die land woon en wat nie Israelite is nie. Die mense wat in die land agtergebly het is deur Serubabel en die ander ballinge wat teruggekeer het, verhinder om deel te neem aan die bou van die tempel. Hierna het die inwoners in opstand gekom en die bouwerk gekeer. Die Priestergeskrif kan binne hierdie tydperk gedateer word en dan ook voor 520 v.C. (vgl. Otto 2011).

6.5 Samevattende opmerkings

Dis ironies dat die invloed wat 'n persoon op die wêreld gehad het gewoonlik eers na sy/haar dood werklik sigbaar is. Ten tye van Wellhausen se afsterwe was daar nog nie genoegsame begrip vir die enorme impak wat sy werk op die teologie gehad het nie. 'n Historiese terugblik en die insig dat sy bronneteorie vir bykans negentig jaar die norm was vir navorsing oor die Pentateug, plaas die akademikus op 'n gepaste geskiedkundige voetstuk. Wellhausen se voorgangers (Spinoza, Simon, Astruc, De Wette, Reuss, Vatke, Kuenen en Graf) het die fondasie gelê waarop hy sy bronneteorie kon bou. Die unieke omstandighede van die negentiende eeu en die kritiese gees wat alle terreine van die samelewing beïnvloed het, het 'n eiesoortige milieu geskep vir sy werk. Wellhausen wou 'n betroubare geskiedenis van Israel skryf wat nie deur die weergawe van die die Priestergeskrif beïnvloed was nie.

Wellhausen het geglo in die integriteit van sy navorsing; hy was bereid om gewildheid op te offer en selfs vriendskappe te verloor oor die standpunte wat hy gehuldig het. Alhoewel hy geweldige respek vir sy mentor Heinrich Ewald gehad het (sy *Prolegomena* is aan hom opgedra selfs lank nadat die breuk tussen hulle plaasgevind het), wou hy nie sy werk kompromiseer deur Ewald se politiese oortuigings te aanvaar nie en is die verhouding tussen hulle as gevolg hiervan beëindig. Hy het onverpoosd sy studies voortgesit, ten spyte daarvan dat sy sienings as dwaalleer deur die kerk en sommige kollegas geëtiketteer is. Wellhausen se eerlikheid is sigbaar in sy besluit om sy aanstelling by die Universiteit van Greifswald op te gee omdat hy in sy eie opinie nie meer studente bekwaam kon oplei en toerus vir hul kerklike bediening nie. Sy aansoek as 'n nie-besoldigde dosent aan die teologiese fakulteit by Göttingen of Halle Universiteite, spreek van dieselfde mate van integriteit (Smend 2007:97).

Die noukeurigheid waarmee hy die bronne afgebaken het en die presiesheid waarmee hy hierdie afbakenings met toepaslike bewyse gemotiveer het, spreek van sy bekwaamheid as navorser. Sy vakkennis het wye erkenning geniet. T. Witton Davies van Bangor, 'n kollega van Wellhausen in Göttingen in 1898, beskryf hom as volg:

Wellhausen, for one who figures so largely in modern theological literature, is in the prime of life, and as healthy and vigorous a man as I have seen. He is but fifty-eight years of age, of medium size, though of more than average stoutness. He is full-faced, looks the picture of a man that enjoys life.

He is getting grey, but he has in him, judging from looks, a vast amount of work yet. What struck me most of all in his personal intercourse, and in his lectures, was his encyclopaedic knowledge. To him, according to the old saw, nothing human is without interest. He was to me the soul of kindness and good fellowship, and however wrong he may be in some of his teachings, he is one of the kindest, most genial, and even devout, of men. A cheerier, happier home than that of the Wellhausen's is not to be found. Neither friend nor foe doubts the transcendent genius of Wellhausen as an investigator and also as a writer, for his style is wholly un-German, and ranks with the best I was not prepared to find him so free and friendly (Smend 1982:3).

Sy toegewydheid en deursettingsvermoë het die geskiedenis van antieke Israel vir die moderne mens toeganklik gemaak en hindernisse in die weg van begrip uit die weg geruim. 'n Duidelike prentjie van Israel se vroeë godsdiens is geskets. Die ontwikkeling van die godsdiens van Israel vanaf 'n vrye eenvoudige aanbidding na 'n gesentraliseerde godsdiens is so oortuigend in die *Prolegomena* aangetoon dat dit tot op hede steeds as 'n geldige aanname geag word. Ska (2006:160) stel dit as volg: *The centralization of the cult is an accepted fact and no longer calls for explanation or polemic, as Wellhausen had shown.*

Vandag word die geldigheid van sommige aspekte van sy teorie betwis. Dit is egter nie vreemd nie aangesien wetenskaplike nadenke, bestaande teorieë uiteraard gedurig toets aan nuwe verwysingsraamwerke en dit dienooreenkomstig aanpas of verbeter. Die feit dat sy teorie vir byna 'n eeu die norm was waarvolgens die Ou Testament bestudeer is, spreek boekdele van die impak wat hy op die wêreld en Ou Testamentici gehad het. Dit beteken egter ook nie dat Wellhausen se bronneteorie nie meer enige relevansie vir vandag se navorsing van die Pentateug bied nie.

Volgens Kratz (2009:400-402) begin sommige geleerdes weer sekere bevindings van Wellhausen opneem. Sy werke word meer aangehaal en herdruk as vroeër. Dit is 'n duidelik bewys dat Wellhausen se bevindings steeds van toepassing is op hedendaagse Ou-Testamentiese wetenskap.

Geen Ou-Testamentikus sou hom- of haarself aanmatig om 'n opmerking oor die oorsprong van die Pentateug of die godsdienst van Israel in die Ou Testament te maak sonder om deeglike kennis te neem van Wellhausen se bronnenteorie nie. Richard Elliott Friedman het die volgende opmerking gemaak in Davies (2007:34) wat elkeen wat navorsing oor die Pentateug wil doen, deeglik van kennis moet neem: *To this day, if you want to disagree, you disagree with Wellhausen. If you want to pose a new model, you compare its merits with those of Wellhausen's model.*

6.6 Waar staan ons vandag en wat is die pad vorentoe?

Die kritiek wat Wellhausen se bronnenteorie van akademici ontlok, kan lei tot die vraag of die teorie nog enige beduidende bydrae het om te maak in die huidige bestudering van die Pentateug. Hoewel die bronnenteorie soos aangetoon deur Wellhausen nie meer dieselfde gesag afdwing as tot en met 1970 nie, kan die bydrae daarvan nie gering geag word nie. Die studie oor die bronne het 'n versadigingspunt bereik waar dit baie moeilik geword het om iets nuuts te sê. Dit is 'n onweerbare feit dat die bydrae van Wellhausen 'n geldige standaard vir baie jare gestel het in die bestudering van die Pentateug. Alhoewel die invloed van Wellhausen se bronnenteorie dalk nie so regstreeks in die hedendaagse navorsingsmetodes sigbaar is nie, is sy invloed - hoewel soms subtiel - steeds in die metodes wat vandag gebruik word, teenwoordig.

Die twee vernaamste hoofstroommetodes wat huidiglik gevolg word in die bestudering van die teks is die sinchroniese benadering en die diachroniese benadering (Beuken 1994:25-32; Loader 2002:742-746; Nel 1989:64-74). Die sinchroniese benadering konsentreer op die teks soos wat dit in die kanon bestaan. Die metode van struktuuranalises en semantiek is veral hier van toepassing.

Die diachroniese benadering fokus op die teks binne sy konteks en probeer om met argeologiese sowel as ander bronne die teks beter te verstaan. Hierdie benadering maak gebruik van historiese-kritiek ten einde die wêreld-om-die-teks te bepaal. Dit is veral by hierdie benadering waar Wellhausen se bronneteorie steeds 'n rol speel.

'n Oplossing vir die vraag oor watter benadering die mees aangewese sou wees om te gebruik, kan wees dat dit die benadering is wat beide metodes aanwend sodat die metodes aanvullend tot mekaar kan wees. Die beste metode sal steeds die metode wees wat die teks van die Pentateug die duidelikste verklaar en sy aannames gepas kan motiveer. Ska (2006:164) gee sy eie antwoord op hierdie vraag aan die einde van sy diskussie oor die kompleksiteit van die studiemetode van die Pentateug. Ska vervolg: *The best method is the one that succeeds in explaining the text of the Pentateuch with the greatest clarity and without ignoring the complexity that the preceding chapters have attempted to underline.*

Lombaard (2007:67-69) kies om 'n diachroniese benadering te gebruik en grond sy siening op 'n metodologiese en teologiese argument. Lombaard sê dat die diachroniese benadering metodologies veel sterker is as die sinchroniese benadering omdat die diachroniese die sinchroniese benadering insluit en nie andersom nie. Op teologiese gronde redeneer hy dat die Bybel as geloofsboek baie nader aan die diachroniese metode is, aangesien dit juis die misterieuse navolg. Die sinchroniese metode omseil hierdie misterieuse aspek van die Bybel. Otto (Groenewald 2007:1023) stel drie moontlike benaderings voor, naamlik die gebruik van of die bronnekritiek of 'n sinchroniese benadering of 'n metode wat beide sinchronies en diachronies werk. Vir Otto (1995:191) is die wette van die Pentateug en hulle verskille die sleutel waarmee die ontstaangeskiedenis van die Pentateug ontsluit kan word. Hierdie siening impliseer dat Otto ook Wellhausen se bronneteorie nodig het om die Pentateug te ontsluit.

Die histories-kritiese benadering wat Wellhausen gevolg het om sy inligting te versamel is egter nie die enigste benadering tot die teks nie.

Die nadeel van historiese-kritiek is dat dit die teks nie slegs as 'n teks lees nie, maar as 'n doel tot 'n middel – in hierdie geval, om die geskiedenis en literatuur van Israel te bepaal. Hier volgens word die bevindings slegs gereduseer tot die geskiedenis en literatuur van Israel. 'n Sinchroniese benadering tot die teks is ook nie wenslik nie, want dit verskraal die teks tot slegs die inligting voor jou en 'n magdom interpretasiefoute kan insluip. Die derde benadering wat beide sinchronies sowel as diakronies werk, is deur Otto (Groenewald 2007:1023) voorgestel. Dit sou die mees verantwoordelike metode wees wat gevolg kan word met die navorsing van die Pentateug.

Die bydrae van Wellhausen tot die verstaan van die Pentateug is onontbeerlik; dit sou dwaas wees om die bronneteorie te verontagsaam en uit die geskiedenis te weer asof dit dit nooit daar was nie. Tweehonderd jaar se wetenskaplike navorsing sal sodoende genegeer word; in baie opsigte sou dit dieselfde wees as om die wiel weer van vooraf uit te vind. Kennis oor die bronneteorie is in 'n groot mate 'n korrektief: dit kontroleer aannames ten einde verkeerde interpretasies en ongekontroleerde afleidings wat slegs dien om 'n navorser se persoonlike sienings te ondersteun, te identifiseer.

Volgens Wynn-Williams (1997:251) is die metodes wat Rendtorff en Blum voorstel ook vol tekorte en bied as sodanig nie 'n volledige antwoord op die vraag na die oorsprong en samestelling van die Pentateug nie. Tot op hede was daar nie nog 'n metode wat so wyd aanvaar is ten opsigte van die Pentateug soos met Wellhausen se bronneteorie nie. Dit verklaar ook waarom die bronnekritiek nie sonder meer verwerp kan word nie. Wynn-Williams stel dit gepas: *In bringing to light the existence of distinct story-lines within the canonical text, the source-critical method remains a valid and useful approach to appreciating the complexities of the final text.* Ook McEvenue (1990:152-153) lê klem daarop dat die historiese kritiek die enigste manier is om by die betekenis van antieke tekste uit te kom as hy verklaar: *A contemporary reading of ancient literature requires, however, the use of historical-critical methodology, as that is the only means we have of getting beyond our own ideas to really read the intent of a text from another era.*

Dit wil dus voorkom dat Wellhausen se invloed in die toekoms steeds sigbaar sal wees ten opsigte van navorsing oor die Pentateug. Alhoewel die spesifieke benamings Elohis, Jahwis, Deuteronomis of Priestergeskrif nie meer gebruik word nie, word die identifisering daarvan steeds as belangrik geag. Hierdie teorie het dit duidelik gestel dat verskillende literêre bronne of groeperings bymekaar hoort weens hulle styl, taal en vorm. Hierdie verskillende bronne dateer ook nie uit dieselfde tyd in Israel se geskiedenis nie; laasgemelde feit is deeglik deur Wellhausen in al sy belangrike werke wat hier bespreek is, aangetoon.

Vir my as navorser was om die persoon van Wellhausen te leer ken, soos dit blyk uit die literatuur wat bestudeer is, persoonlik betekenisvol. Dit kom voor asof hy 'n baie gemoedelike persoon was wat geen vyande gehad het nie. Alhoewel heelparty konserwatiewe teoloë en predikante nie met sy bronneteorie of die kritiese manier waarmee hy die Ou Testament bestudeer het, saamgestem het nie, het hy homself nie ten doel gestel om hulle sienings af te kraak of openlik swaarde mee te kruis nie (vgl. Smend 2007:97). Daar kan nêrens 'n verwysing gevind word dat hy agterbaks, verwaand, nors, onbeskof of oneerlik was nie. Uit briefwisselings tussen Wellhausen en Abraham Kuenen is die waardering en respek wat Kuenen vir hom as mens gekoester het, duidelik (Smend 1993:113127). Die briewe geskryf deur William Robertson Smith aan sy vrou in Skotland praat eweneens van Wellhausen as 'n normale en hartlike man.

Davies (Smend 1982:3), 'n medestudent van Wellhausen in 1889, beskryf hom as volg: *the soul of kindness and good fellowship* en *he is one of the kindest, most genial, and even devout, of men*. By verskeie geleenthede is daar na hom verwys as iemand wat eerder soos 'n boer voorgekom het, met verwysing na sy aardsheid, as 'n professor. Smend (2007:91) beskryf Wellhausen as volg: *His main characteristic was simplicity*. Die afleiding moet egter nie gemaak word dat Wellhausen 'n eenvoudige mens was nie; sy verstand was vlymskerp. Sy eerlikheid en integriteit is reeds vroeër bespreek. Al hierdie dinge is sprekend van Wellhausen se uniekheid as mens.

Sou daar 'n denkbeeldige moontlikheid wees om 'n persoon uit die geskiedenis vir een dag te kon ontmoet, sou hierdie student se keuse ongetwyfeld op Wellhausen val. Dit is verstommend dat daar nog nooit 'n volledige biografie oor sy lewe verskyn het nie.

'n Tweede persoonlik betekenisvolle aspek van hierdie navorsing was die lees van Wellhausen se *Prolegomena zur Geschichte Israels*. Die aanloop tot hierdie werk begin reeds vroeër met sy *Composition des Hexateuchs*. Die gemak en selfversekerdheid waarmee Wellhausen die Hebreeuse teks hanteer, was opvallend. Hy het meesterlik die skeidings tussen die bronne aangetoon en wanneer hy bekende gedeeltes uit 'n ander hoek belig het, het 'n mens baie keer die ervaring gehad van “hoekom het ek dit nog nooit raakgesien nie?” Dit is nie altyd so duidelik in watter mate die bronne van Genesis Wellhausen werklik gehelp het om sy *Geschiede Israel vol 1* te kon skryf nie. Die bronne in Genesis gee nie so baie inligting oor die geskiedenis van Israel se godsdiens nie. Hy het meer staat gemaak in sy *Geschiede* op die inligting wat beskikbaar was in die bronne van die Rigters en die ander historiese boek. Waar die Genesisbron hom wel gehelp het, was met die skryf van sy *Prolegomena*.

Prolegomena was beslis Wellhausen se beste werk; dit is en bly 'n onontbeerlike boek vir enige student wat die Ou Testament bestudeer. Die wyse waarop Israel se godsdiens ontwikkel het vanaf 'n spontane gebeurtenis na 'n streng gekontroleerde aktiwiteit, het baie bygedra tot 'n beter begrip van Israel se godsdiensgeskiedenis. By die Jahwis word daar aangetoon dat hier 'n storieverteller is wat vertel van 'n God wat persoonlike verhoudings met mense het, met hulle praat en aan hulle verskyn. In die Elohis is hierdie God steeds naby die mens, maar effens terugtrek: Hy praat nou vanuit die hemel en gebruik engele as sy boodskappers. Die mens bevind hom skielik nie meer in die direkte teenwoordigheid van God nie. Die Deuteronomis werk met 'n skema van goddelike vergelding waar goeie dae beloon word en slegte dae gestraf word. Die Priestergeskrif is bemoeid met die orde, die godsdiens en die regte optrede wat gevolg moet word om God te behaag.

Vir baie lesers van die Ou Testament was dit moeilik om te begryp waarom Israel altyd teruggegaan en vreemde gode aanbid het as hulle van die begin af reeds vir Jahwe aanbid het. In die eerste afdeling van sy *Prolegomena* oor Israel se godsdiens het Wellhausen hierdie saak opgeklaar. Hiervolgens was dit nie Israel wat telkens ander gode gaan aanbid het nie, maar die Deuteronomis wat wegbeweeg het van aanbidding op hoogtes en ander plekke buite Jerusalem na die priesters wat hierdie bepalings van die Deuteronomis 'n wet gemaak het.

Om hierdie wet afdwingbaar te maak het die priesters in Jerusalem hierdie wette gelegitimeer deur Moses as die insteller hiervan te vestig. Wellhausen het ook duidelik die rol van die priesters in die totstandkoming van Judaïsme aangetoon – onder andere hulle aandeel daarin om die regs materiaal 'n besondere plek in Judaïsme te gee. Die priesters het die vakuum wat die afwesigheid van 'n koning gelaat het, gevul deur hulleself aan te stel as die geestelike regeerders van Israel. Daarmee saam het hulle ook vir hulle verskeie voordele ingesluit. Hierdie voordele het hulle terugherei na sogenaamde praktyke wat reeds in die dae van Moses sou bestaan het. Dit was egter 'n deurdagte leuen wat deur Wellhausen ontmasker is. Dit is onseker of dit Wellhausen se bedoeling was aldan nie; na die lees van die *Prolegomena* was daar egter 'n negatiewe prentjie geskets van sowel die Ou-Testamentiese priesters as die godsdiens van Israel onder Judaïsme. Wellhausen was ooglopend negatief teenoor die priesters. Hulle hantering van die geskiedenis van Israel het sy minagting teenoor hulle versterk. Volgens Wellhausen (2004:117) het die priesters geen respek vir hulle eie godsdienstige tradisie gehad nie en het hulle dit vervals deur dit vryelik te herskryf op 'n manier wat hulle pas. Selfs die geslagsregisters wat deur die priesters gebruik is, is versinsels en nie histories nie. Die rede vir hulle aksies was om die teokrasie, wat niks anders as 'n hiërokratiese stelsel was nie, te legitimeer. Hulle kon nou die reëls maak en die volk daaraan onderwerp.

'n Belangrike aspek van Wellhausen se lewe en werk is die feit dat hyself bestaande aannames moes uitdaag ten einde 'n teorie te formuleer wat vir negentig jaar die norm was vir studie oor die Ou Testament.

Sy befaamde teorie het nie sonder 'n prys gekom nie en hy het insigte van bekende akademiërs deur sy sienings gekontrasteer. Hierdie teenkating van ander geleerdes het hom soms vriendskappe, aanstellings en gewildheid gekos.

Dit is egter welbekend dat geen bekende teorie gevorm is sonder dat bestaande raamwerke uitgedaag en die sogenaamde “appelkar” omgegooi is nie.

Die bronneteorie van Wellhausen het die norm geword vir byna 'n honderd jaar; alhoewel daar kritiek teen sekere aspekte van sy teorie uitgespreek is, is geleerdes dit eens dat die bronneteorie in 'n groot mate nog die verwysingsraamwerk vorm vir studies oor die Ou Testament.

Vir studente van die Ou Testament en lesers van die Pentateug behoort hierdie 'n uitdaging te wees: wie gaan in die studie van die Pentateug die “appelkar” omgooi met 'n goed-gemotiveerde benadering wat die norm kan word vir 'n volgende honderd jaar?